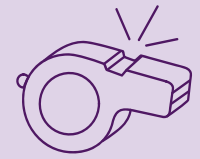

Сексуальне та гендерно-зумовлене насильство під час збройного конфлікту

Сексуальне та гендерно-зумовлене насильство (СГЗН) є серйозним порушенням прав людини. Ризик СГЗН, який постійно існує навіть у мирний час, стає вищим під час збройного конфлікту.

БДІПЛ має потрібний мандат щодо СГЗН під час збройного конфлікту: він ґрунтується на зобов'язаннях держав-учасниць ОБСЄ стосовно боротьби з насильством щодо жінок (наприклад, Люблянський документ, 2005 р., Базельський документ, 2014 р., Міланський документ, 2018 р.), боротьби з СГЗН як формою тортур чи інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження (наприклад, Копенгагенський документ, 1990 р., Тиранський документ, 2020 р.), а також як можливим воєнним злочином або злочином проти людяності (наприклад, Гельсінкський документ, 1992 р., Будапештський документ, 1994 р.).

Держави-учасниці ОБСЄ повинні «...вжити всіх необхідних заходів для запобігання гендерно-зумовленому насильству щодо жінок і дівчат під час та після збройного конфлікту і надзвичайних ситуацій, що включає притягнення до відповідальності осіб, які вчинили злочини, а також вжити спеціальних заходів для задоволення потреб жінок і дівчат в постконфліктному середовищі».

Рада міністрів ОБСЄ, Рішення №15/05

Цей інформаційний бюлетень наводить відмінні ознаки СГЗН, вчиненого під час збройного конфлікту, чинне міжнародне право та надає огляд міжнародних зусиль і дій окремих держав із метою притягнення винних до відповідальності.

Серія пояснювальних матеріалів БДІПЛ

Ця серія пояснювальних матеріалів має на меті донести до широкої аудиторії теми, які важливі для сфери демократії та прав людини в регіоні ОБСЄ.

Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів і прав людини (БДІПЛ) уповноважене допомагати державам-учасницям ОБСЄ «забезпечувати повну повагу до прав людини та основних свобод, дотримуватись верховенства права, просувати принципи демократії та... будувати, зміцнювати та захищати демократичні інститути, а також сприяти толерантності в суспільстві».

Гельсінкський документ, 1992 р.

Що таке СГЗН?

Сексуальне насильство означає будь-який статевий акт, спробу домогтися статевого акту, небажані сексуальні коментарі або домагання, торгівлю людьми чи інші дії, які спрямовані проти сексуальності особи, з застосуванням примусу будь-якою людиною, незалежно від її стосунків із потерпілою особою у будь-якій обстановці.

Гендерно-зумовлене насильство – це насильство, яке призводить або може призвести до фізичної, сексуальної чи психологічної шкоди або страждань, зумовлене гендерною дискримінацією, очікуваннями щодо гендерних ролей та/або гендерними стереотипами або спричинене різним статусом влади за ознакою статі.

Об'єднаний термін **сексуальне та гендерно-зумовлене насильство (СГЗН)** відображає подвійну природу цього типу насильства: як сексуального насильства, так і форми дискримінації. СГЗН може бути направлено як проти жінок, так і проти чоловіків, хоча жінки частіше стають потерпілими від цієї форми насильства. СГЗН включає в себе зґвалтування, спроби зґвалтування, усі форми сексуального насильства, сексуальні погрози, домагання, експлуатацію або приниження, примусову вагітність, примусову стерилізацію, примусовий аборт, торгівлю людьми з метою сексуальної експлуатації, сексуальне рабство та калічення жіночих статевих органів.

Який зв'язок між СГЗН та збройним конфліктом?

Руйнування правопорядку та загальна обстановка насильства сприяють злочинцям у вчиненні СГЗН у великих масштабах із відносною безкарністю. СГЗН часто використовується як «стратегія» або «тактика» війни, наприклад, щоб залякати цивільне населення або вибити зізнання у затриманих. Певні форми СГЗН, зокрема сексуальне рабство та групове зґвалтування, є більш поширеними під час збройних конфліктів, ніж у мирний час.

СГЗН є лише однією з багатьох форм насильства під час збройного конфлікту. Вони можуть призводити до масових вбивств, переміщення цивільного населення, свавільних затримань, викрадень, розграбування і масового знищення майна цивільного населення та основної інфраструктури. Ризик насильства, у тому числі СГЗН, стає вищим у певних умовах, наприклад, у місцях перебування під вартою.

Стать і гендер зумовлюють особистий досвід людини під час збройного конфлікту

Жінки та дівчата більш уразливі до СГЗН, і здебільшого злочинцями є чоловіки. Однак чоловіки також потерпають від СГЗН під час збройного конфлікту, зокрема в місцях позбавлення волі, де притаманний дисбаланс влади у стосунках між затриманими та їхніми поневолювачами підвищує ризик жорстокого поводження. Жінки та чоловіки, як правило, зазнають різних форм насильства. Жінки можуть частіше зазнавати зґвалтувань, які часто скоюються кількома злочинцями і неодноразово, жінки також нерідко стають потерпілими від сексуального рабства. Чоловіки частіше страждають від побиття геніталій, кастрації, зґвалтування сторонніми предметами та примушування до статевих актів із іншими затриманими.

«...цивільні особи становлять переважну більшість постраждалих від збройного конфлікту; ... жінки та дівчата особливо часто зазнають сексуального насильства, яке застосовується у тому числі як тактика війни, для приниження, пригнічення, вселення почуття страху, розсіювання та/або примусового переміщення цивільного населення громади чи етнічної групи; сексуальне насильство, яке вчиняється таким чином, може в деяких випадках продовжуватися після припинення бойових дій...».

Резолюція Ради Безпеки ООН, № 1820

Як застосовується міжнародне право до СГЗН, скоєного під час збройного конфлікту?

Міжнародне право повністю забороняє СГЗН. Це стосується як періоду збройного конфлікту, так і мирного часу, в незалежності від особи потерпілого/-ї, злочинця/-ниці чи конкретної обстановки.

Міжнародне право прав людини (МППЛ)

Основна роль МППЛ полягає в регулюванні дій держави щодо осіб у мирний час, але воно продовжує застосовуватися і під час конфлікту. Незважаючи на те, що деякі засоби захисту МППЛ змінюються під час збройного конфлікту спеціальними законами, це не стосується заборони СГЗН у МППЛ, яка продовжує застосовуватися в повному обсязі.

- Низка документів МППЛ забороняє насильство щодо жінок, у тому числі СГЗН. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 1979 року (CEDAW) вимагає від держав вживати заходів для запобігання та ліквідації насильства щодо жінок як форми та прояву дискримінації за ознакою статі. Держави в усьому світі також узгодили широкий спектр зобов'язань, які мають на меті викорінення насильства щодо жінок: наприклад, Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами («Стамбульська конвенція», 2011 р.), Конвенція про запобігання та викорінення насильства щодо жінок і покарання за нього, а також Пекінська декларація та Платформа дій від 1995 року.
- СГЗН також зазвичай є катуванням або іншим жорстоким, нелюдським або таким, що принижує гідність, поводженням, яке заборонено Конвенцією ООН проти тортур, прийнятою у 1984 році, та декількома загальними договорами МППЛ, включно з Міжнародним пактом про громадянські та політичні права та низкою регіональних конвенцій. Акти СГЗН можуть також порушувати інші права людини, зокрема, заборону рабства, торгівлі людьми з метою проституції чи інших форм сексуальної

експлуатації, право на свободу та безпеку особи, право на недоторканність особистого життя та приватне життя.

«Згвалтування затриманої посадовою особою держави слід розглядати як особливо тяжку та огидну форму жорстокого поводження, враховуючи легкість, з якою правопорушник може використати вразливість і ослаблений опір його жертви».

Справа «Айдін проти Туреччини», Рішення Європейського суду з прав людини

«Гендерно-чутлива лінза запобігає тенденції розглядати насильство проти жінок, дівчат, лесбіянок, геїв, бісексуалів і трансгендерів як жорстоке поводження, навіть якщо його було б доречніше ідентифікувати як тортури».

Звіт Спеціального доповідача з питань тортур та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання, 2015 р.

Міжнародне гуманітарне право (МГП)

МГП — це спеціальний звіт норм, які застосовуються під час збройного конфлікту. Норми, що регулюють СГЗН, розосереджені між багатьма правовими інструментами, залежно від статусу потерпілих (цивільна особа чи учасник бойових дій) і типу збройного конфлікту (міжнародний чи неміжнародний). Проте звичаєве МГП забороняє згвалтування та інші форми сексуального насильства за будь-яких обставин. Також застосовуються наступні положення договору:

- Під час міжнародного збройного конфлікту Женевські конвенції 1949 року захищають комбатантів, які не беруть участі в активних військових діях, від «насильства над їхньою особою»; військовополонені «за всіх обставин мають право на повагу до їхньої особи та честі»; цивільних осіб «слід захищати, зокрема, від будь-якого акту насильства чи залякування, від образ та цікавості громадськості», а жінки «потребують особливого захисту від будь-якого зазіхання на їхню честь, і, зокрема, захисту від згвалтування, примушування до проституції чи непристойного посягання у будь-якій формі». Подібні заходи захисту застосовуються відповідно до Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій.

- Під час неміжнародного збройного конфлікту Загальна стаття 3 Женевських конвенцій забороняє «насильство над життям і особою», що включає в себе «жорстоке поводження та катування» й «наругу над особистою гідністю». Там, де це стосується, Додатковий протокол II також прямо забороняє «зґвалтування, примусову проституцію та непристойне посягання у будь-якій формі».

Міжнародне кримінальне право

Акти сексуального і гендерно-зумовленого насильства можуть бути прирівнені до міжнародних злочинів, за які винуватці несуть відповідальність згідно з міжнародним правом. Залежно від обставин, вони можуть становити злочини проти людяності, воєнні злочини та/або геноцид. У Римському статуті 1998 року, який заснував Міжнародний кримінальний суд (МКС), прямо згадуються зґвалтування, сексуальне рабство, примусова проституція, примусова вагітність, примусова стерилізація та інші форми сексуального насильства, які за тяжкістю прирівнюються до злочинів проти людяності. Вони також можуть являти собою воєнні злочини як у міжнародних збройних конфліктах, так і в неміжнародних збройних конфліктах. Інші злочини, такі як катування чи «наруга над особистою гідністю», також можуть мати сексуальний та/або гендерний елемент. Римський статут прямо не пов'язує СГЗН із геноцидом, але МКС підтвердив, що зґвалтування та інші форми СГЗН «можуть, залежно від доказів, бути невід'ємним компонентом моделі знищення, яке завдане конкретній групі людей, і за таких обставин у зв'язку з ними можуть висуватися звинувачення як звинувачення в геноциді».

Притягнення винних до відповідальності за СГЗН, яке було скоєне під час збройного конфлікту

Останніми роками було досягнуто значних успіхів у судовому переслідуванні винних у сексуальному та гендерно-зумовленому насильстві, скоєному під час збройного конфлікту:

- **Міжнародний трибунал щодо колишньої Югославії (МТКЮ)** був першим міжнародним судом, який порушив справу виключно за звинуваченнями у СГЗН, яке вчинене під час конфлікту, що було підтверджено у звинувачувальному висновку стосовно трьох членів ополчення боснійсько-сербської армії Республіки Сербської, що діяло під час конфлікту 1992–1995 років у Боснії (справа «Прокурор проти Кунараца, Ковача та Вуковича»). Цей вирок став першим в історії засудженням осіб за зґвалтування як за злочин проти людяності (на додаток до засуджень за поневолення та катування як злочин проти людяності та численні військові злочини). Протягом виконання свого мандату МТКЮ притягнув до відповідальності понад 120 осіб, і близько третини справ стосувалися звинувачень у СГЗН.
- **Міжнародний трибунал щодо Руанди (МТР)** став першим судом, який притягнув до відповідальності винного у зґвалтуванні як за акт геноциду (справа «Прокурор проти Акаєсу»). Підсудним був лідер місцевого уряду, який, як було встановлено, наказував, підбурював, сприяв і підтримував скоєння СГЗН, у тому числі зґвалтування жінок тутсі. Близько половини судових переслідувань МТР стосувались звинувачень у СГЗН.

«Що стосується, зокрема, [...] зґвалтування та сексуального насильства, Палата хоче підкреслити той факт, що, на її думку, вони являють собою геноцид так само, як і будь-який інший акт, якщо вони були вчинені з конкретним наміром знищити, повністю або частково, певну групу».

Справа «Прокурор проти Акаєсу», Рішення Судової палати

- **Міжнародний кримінальний суд (МКС)** притягнув до відповідальності кількох лідерів повстанців за призов на військову службу та жорстоке поводження з дітьми-солдатами, включно з дівчатами, які були поневолені як «дружини» повстанців. Судове переслідування лідера угандійського ополчення Домініка Онгвена стало першим випадком, коли примусова вагітність стала підставою для висунення звинувачення міжнародним судом за цей окремий злочин, і першим випадком, коли МКС притягнув до відповідальності за примусовий шлюб.

- Змішані суди, наприклад, Палата з військових злочинів Суду Боснії та Герцеговини, також успішно притягували до відповідальності винних у СГЗН. Палата з військових злочинів Суду Боснії та Герцеговини винесла вироків щонайменше 123 особам, які вчинили СГЗН під час боснійського конфлікту, і в цьому процесі процент звинувачувальних вироків склав 76%.
- Національні суди кількох країн також використовували принцип відповідальності командування для притягнення до відповідальності винних у СГЗН, вчиненому під час збройного конфлікту, у тому числі високопоставлених офіцерів. На основі універсальної юрисдикції деякі європейські країни, включно з Німеччиною та Швецією, успішно притягували до відповідальності у справах про СГЗН, що було вчинене під час збройних конфліктів в інших країнах.

У січні 2022 року німецький суд засудив колишнього високопоставленого сирійського полковника Анвара Раслана за вбивство, зґвалтування, сексуальне насильство та тортури як за злочини проти людяності. Раслан очолював «Підрозділ 251» Головного розвідувального управління Сирії та його сумнозвісного центру утримання під вартою «Аль-Хатіб», де він відповідав за тортури та інші знущання над ув'язненими. У 2019 році його заарештували в Німеччині, що дозволило успішно продовжити справу.

- **Органи правосуддя перехідного періоду**, наприклад, комісії із встановлення істини та примирення, зіграли ключову роль у розкритті масштабів і форм СГЗН, що було скоєне під час збройного конфлікту. Вони запроваджують форум для тих, хто пережив злочин, щоб їх почули, і створюють імпульс для притягнення до відповідальності в рамках національного судочинства. Окремі потерпілі також подали позови до міжнародних судів із прав людини (зокрема, до Європейського суду з прав людини та Міжамериканського суду з прав людини).

Залишаються невирішеними значні проблеми у забезпеченні правосуддя для осіб, які постраждали внаслідок СГЗН

Міжнародні суди здатні порушувати лише невелику кількість справ щодо найгучніших випадків, а в національних судових органах бракує спроможності та/або бажання конструктивно займатися справами щодо СГЗН, яке було скоєне під час конфлікту, що часто ускладнюється через недосконалість національного законодавства і протоколів отримання доказів. Необхідно також зробити більше для судового переслідування політичних і військових лідерів за їхню роль у СГЗН, скоєному підлеглими.

Рада Безпеки ООН

«Наголошує на обов'язку всіх держав покласти край безкарності та притягнути до відповідальності осіб, відповідальних за геноцид, злочини проти людяності та воєнні злочини, у тому числі ті, що стосуються сексуального та іншого насильства щодо жінок і дівчат, і в цьому відношенні наголошує на необхідності виключення цих злочинів, де це можливо, з положень про амністію».

Резолюція № 1325 Ради Безпеки ООН

Рада Безпеки ООН

«Вимагає, щоб усі сторони збройного конфлікту негайно вжили відповідних заходів для захисту цивільних осіб, у тому числі жінок і дівчат, від усіх форм сексуального насильства, що може включати, серед іншого, застосування відповідних військових дисциплінарних заходів та дотримання принципу відповідальності командирів, роз'яснення військовослужбовцям про категоричну заборону всіх форм сексуального насильства проти цивільних осіб, спростування міфів, які підживлюють сексуальне насильство, перевірку збройних сил і сил безпеки на предмет виявлення

колишніх випадків зґвалтувань та інших форм сексуального насильства, а також евакуацію у безпечне місце жінок і дітей, які перебувають під безпосередньою загрозою сексуального насильства ...».

Резолюція № 1820 Ради Безпеки ООН

Рада міністрів ОБСЄ

«Закликає держави-учасниці посилити зусилля з розслідування, притягнення до відповідальності та покарання винних у скоєнні всіх форм насильства щодо жінок і надання потерпілим захисту та відповідних засобів правового захисту».

Рішення Ради міністрів ОБСЄ, №7/14/Corr.1.

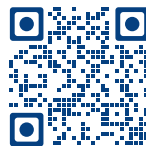
Дотримання міжнародних стандартів: рекомендації з питань політики

- Привести національну законодавчу базу у відповідність з міжнародними стандартами, передбачивши індивідуальну кримінальну відповідальність за злочини проти людяності, воєнні злочини та геноцид, що включає прямі посилання на СГЗН та скасування недоторканності та строків давності щодо СГЗН, яке було скоєне під час конфлікту;
- Розглянути можливість використання спеціалізованих інституцій, у тому числі призначення спеціальних слідчих, прокурорських і судових органів для боротьби з міжнародними злочинами;
- Забезпечити спроможність розслідування СГЗН, яке було вчинене під час конфлікту, у тому числі шляхом використання міжнародного технічного й іншого досвіду та допомоги;
- Постійно забезпечувати захист затриманих. Зокрема, не допускати перебування затриманих під вартою у незареєстрованих установах, встановлювати та забезпечувати дотримання протоколів допитів, що відповідають правам людини;
- Взяти на себе чітке зобов'язання активно розслідувати та притягати до відповідальності за СГЗН, у тому числі шляхом ухвалення комплексної стратегії притягнення до відповідальності за СГЗН;
- Забезпечити достатнє представництво жінок, чоловіків і представників меншин серед правоохоронців, осіб, які приймають заяви, та інших осіб, які контактують з потерпілими або потенційними потерпілими від СГЗН;
- Запровадити підхід до реагування на СГЗН, націлений на урахування інтересів потерпілих, та забезпечити для них всебічну підтримку у вигляді відшкодування збитків, медичної та психологічної допомоги, економічної та юридичної підтримки, а також участі з боку суспільства та громади.

OSCE

ODIHR

Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ

Ul. Miodowa 10
00-251 Warsaw
Poland

Телефон: +48 22 520 06 00
Факс: +48 22 520 06 05
office@odihhr.pl

Слідкуйте за новинами від ОБСЄ:

